

Све у свему може се дефинитивно закључити да су односи поводом коришћења вештачких водотока и рецепијената имовинскоправни по свом карактеру и да спорови из тога спадају у надлежност привредних судова односно судова опште надлежности, зависно од субјективног статуса странака. Сматрамо, дакле, да је одлука Врховног привредног суда правилна и на закону основана, прихватајући и тамо изнете аргументе.

Иако је цело питање више мање изложено на један сасвим сумаран начин, ипак се ради извесне целине истиче на крају и то да односи поводом коришћења вештачких водопривредних објеката и рецепијената нису једини водопривредни односи. Другу групу водопривредних односа чине односи поводом употребе и искоришћавања природних водотока и природних објеката за сакупљање воде (језера итд.). Ове две групе односа у водопривреди разликују се по свом карактеру и следствено по начину и поступку регулисања.

Природни водотоци и рецепијенти су по својој природи и законском опредељењу добра у општој употреби (чл. 4, ст. 1 ОЗВ). С обзиром на то, те чињеницу да вода у њима има само употребну вредност но не и вредност, као и општи положај и значај, њихово искоришћавање у водопривредне сврхе се врши у сфери и форми управног права. За употребу и искоришћавање њихових вода је наине потребна водопривредна дозвола (чл. 39, ст. 1 ОЗВ) коју издају органи управе надлежни за водопривреду.

Исти карактер имају и односи поводом заштите од вода, као и заштите самих вода.

Др Никола Воргић

ПИТАЊЕ НЕИЗВЕСНОСТИ РИЗИКА У ПРАВУ ОСИГУРАЊА

1.— Тужилац је тврдио да је са туженим осигуравајућим заводом закључио усмени уговор о осигурању усева од поплаве, да је услед пробијања насипа дошло до поплаве која је проузроковала уништење усева, те да је према томе тужени дужан да му накнади штету. Поред тога, тврдио је да би осигуравајући завод био дужан да му накнади штету чак и у случају да уговор о осигурању није био закључен, јер осигуравајући завод према нашим позитивним прописима није могао да одбије понуду за закључење уговора.

Тужени је тврдио да уговор о осигурању није био закључен, а да с обзиром на непосредну извесну опасност од поплаве у тренутку подношења понуде није ни могао да буде закључен.

Првостепени суд је усвојио тужбени захтев, сматрајући да ризик поплаве није био изванредан у тренутку кад је тужилац поднео понуду за закључивање уговора о осигурању, па је осигуравајући завод био дужан да прихвати ту понуду. Овај је суд стао на становиште да осигуравајући завод, уколико је ризик од којег треба закључити осигурање изванредан,

никад не може одбити уредну понуду. Уколико је завод у таквим околностима одбио понуду, одговоран је понудиоцу за евентуалну штету.

Врховни привредни суд је преиначио ову пресуду и одбио тужбени захтев. Овај је суд стао на становиште да члан 17. Основног закона о осигуравајућим заводима и заједницама осигурања, према којем су сви заводи дужни да спроводе оне врсте осигурања које су уведене закључком Југословенске заједнице осигурања, треба схватити тако да су осигуравајући заводи дужни да преузму осигурања, сем у случају ако осигурање у питању није никако економски оправдано, с тим да заводи не могу злоупотребити свој монополистички положај на одређеном подручју. Врховни привредни суд је за овакав став дао следеће образложење:

„Под појмом осигурања се подразумева правни посао према којем осигуравајући завод уз наплату одређене премије преузима снашање одређеног ризика којем је изложен осигураник; а под ризиком се сматра апстрактна могућност наступања осигуране опасности. Код осигурања од поплаве према Тарифи премија XIII за осигурање усева и плодова Југословенске заједнице осигурања, премијске стопе су према степену опасности односно према угрожености подручја разврстане у пет група и то са премијом од 2% код мање угрожених подручја до 14% код највише угрожених подручја. Ако је међутим, подручје угрожено од поплаве и то у толикој мери да се по здраву, привредној рачуници опасност не може покрити са премијом од 14% јер је она блиска и њено наступање врло вероватно, онда се апстрактна опасност претвара у конкретну и поставља се питање економске оправданости осигурања за осигуравајући завод. Ако би осигуравајући завод морао закључити осигурање и у случају кад је у погледу осигураног ризика конкретна опасност тако интензивна да се не може сматрати да је покривена највећом могућом премијском стопом, онда би се довело у опасност економско постојање завода. Према нахођењу овог суда код оваквих случајева осигурање би постало економска бесмислица и захтев странке да закључи осигурање када је наступање осигураног случаја услед ванредних догађаја врло вероватно, представљао би злоупотребу права заинтересоване странке из чл. 17. Основног закона о осигуравајућим заводима и заједницама осигурања.“

(Пресуда Врховног привредног суда,
Сл-1033/66-3 од 6. октобра 1966. године)

2.— Овај спор и ставови које су судови заузели у наведеним пресудама заинтересовали су, на првом месту због велике висине утуженог износа, знатан део наше јавности, и то не само стручне.

Решење спора у крајњој је линији зависило од квалификације чињеничног стања, на име одговора на питање да ли је у тренутку кад је тужилац понудио туженом закључење уговора о осигурању остварење ризика од којег је требало закључити осигурање непосредно предстојало. Врховни привредни суд изјаснио се, међутим, и о неким врло интересантним правним питањима, као што су питања неизвесности ризика и форме уговора о осигурању. У овом приказу задржаћемо се на питању неизвесности ризика у осигурању, посебно у погледу закључивања уговора о добровољном осигурању пошто се и спор водио о закључењу осигурања од једног ризика од којег је осигурање добровољно.

3.— Ризик је један од основних елемената уговора о осигурању. Ако нема ризика, не може да постоји ни уговор о осигурању. Неки теоретичари чак сматрају да је најважнији део осигурања одређивања ризика (1).

Није, међутим, сваки ризик подобан да се од њега може закључити осигурање. Поред неких других услова, ризик од којег се закључује осигурање мора да је неизvestан.

У теорији осигурања се питању неизвесности ризика не посвећује нарочита пажња. Сви аутори који су се бавили овим питањем углавном се задовољавају прихватањем става да један ризик може да буде обухваћен осигурањем само ако је неизvestан, при чему његова неизвесност не мора да буде апсолутна. Довољно је ако је једино неизвесно време његовог наступања, као што је случај у осигурању живота (2). На основу оваквих најопштијих поставки, у пракси би требало оцењивати околности сваког конкретног случаја.

Законски прописи о уговору о осигурању, који постоје у низу земаља, често су нешто детаљнији. Ни у једном од ових прописа не налази се општена одредба о томе да је уговор о осигурању ништав ако је у тренутку његовог закључења ризик обухваћен осигурањем био известан, али се овакав закључак мора извести из одредби о томе да је уговор о осигурању ништав ако се у тренутку његовог закључења већ десио догађај који је у њему предвиђен или ако је већ престала могућност да се тај догађај деси (3).

Ове одредбе, од којих стране уговорнице међусобним споразумом не могу одступити, које дакле имају императивни карактер, објашњавају се самим појмом осигурања, а њихова је оправданост толико јасна да се на том питању није потребно задржавати.

Према томе, једно од општих правила осигурања, које је прихваћено у свим правима јер проистиче из саме природе осигурања, гласи да је уговор о осигурању ништав ако у тренутку његовог закључења ризик обухваћен осигурањем није могао да се оствари или се већ остварио. Очигледно је да би и код нас било неодрживо, без обзира на сва размишљања о обавезности осигурања и обавези осигурача да прихвати уредну понуду за закључење уговора, ако би сматрали да је осигурач дужан да прихвати понуду за закључење уговора о осигурању од оваквих извесних ризика.

Изузетак од овог правила представља једино осигурање тзв. путативних ризика (осигурање са ретроактивним важењем којим су обухваћени и ризици који су се већ остварили или чија је могућност остварења престала, уколико то странама уговорницама није познато), ако је оно према праву земље у питању дозвољено код копнених осигурања.

4.—Ни један од нама познатих законских прописа о уговору о осигурању не регулише, међутим, друге две ситуације које се могу појавити, тј.

(1) Preston and Colivaux, „Law of Insurance“, London, 1961, стр. 60.

(2) У нашој теорији, на пример, Николић, др Н., „Уговор о осигурању“, Београд, 1957, стр. 68; Јовановић, др В., „Осигурање и привреда“, Загреб, 1962, стр. 22.

(3) Пољски Грађански законик из 1964. (чл. 806, ст. 1), француски Закон о уговору о осигурању из 1930 (чл. 39), италијански Грађански законик из 1942. (чл. 1895) итд. Ово је решење било прихваћено и у неким прописима који су некад важили у појединим деловима наше земље, на пример у Трговачком закону за Хрватску и Славонију (§ 465, т. 2) и аустријском Закону о уговору о осигурању из 1917 (§ 7).

случај кад је у тренутку закључења уговора о осигурању опасност од које је закључено осигурање већ била у остварењу, али још није наступила штета, и случај кад је опасност од које је закључено осигурање у тренутку закључења уговора била конкретна, значи кад је према редовном току ствари непосредно предстојало њено остварење. Ове ситуације не регулишу ни општи услови осигурања, осим совјетских Правила за добровољно осигурање пољопривредних култура из 1965. године, која у чл. 12 одређују:

„Уговор не може бити закључен ако усевима прети непосредна опасност уништења или оштећења од стихијне опасности (поплава, замрзавања итд.), чак и ако рокови утврђени за пријем пољопривредних култура у осигурање још нису истекли.“

Ова правила у чл. 11, наиме, одређују да се уговор о осигурању не може закључити по истеку календарских рокова које утврде дирекције осигурања. Ови рокови треба да буду одређени тако да истичу пре него што може да наступи обавеза осигурача на исплату накнаде из осигурања, осим код озимих усева.

Основни разлог због којег се овакве ситуације не регулишу ни законским прописима ни општим условима осигурања, осим у изузетним случајевима, треба тражити у начину спровођења осигурања.

У систему обострано добровољног начина спровођења осигурања, осигурач у случају кад се опасност од које је понуђено закључење уговора о осигурању већ остварује, мада још штета није наступила, или њено остварење непосредно предстоји, неће да прихвати понуду, односно ако је у заблуди или због преваре друге стране уговорнице закључио уговор затражиће његово поништење. У таквом случају осигурач се може позивати на то да осигураник није испунио своју обавезу пријављивања околности од значаја за оцену ризика. Ако осигурач у таквим околностима ипак, уз потпуно познавање правог стања ствари, пристане на закључење уговора, учинио је то по правилу зато што је осигураник пристао да плати премију која је много виша од оне која се у економици осигурања сматра максимално могућом. Закључујући овакав уговор, који по мишљењу многих теоретичара није уговор о осигурању, осигурач шпекулише: он се нада да штета ипак неће наступити или да ће бити мања од премије. Понекад се овакви уговори уз премију и од 90% од вредности осигуране ствари закључују код Лојда у вези са бродовима који нису на време стигли у луку одредишта.

С друге стране, у систему обавезног осигурања друштвене односно државне имовине, ако је у питању остварење ризика од којег је морало бити закључено осигурање, очигледно је да се проблем о којем је реч може само изузетно појавити у пракси. Сигурно, наиме, да се само изузетно може десити да баш у тренутку кад једно лице испуњава своју обавезу закључења осигурања ризик обухваћен тим осигурањем буде већ у остварењу или да његово остварење непосредно предстоји. Међутим, чак и ако би се појавио такав случај, сматрамо да би закључење осигурања по правилу требало схватити као испуњење једне законске обавезе, и у таквим случајевима се не би могло прихватити да осигурач није дужан да прихвати понуду. Изузетно, ако би се доказало да је лице које је обавезно на закључење уговора

о осигурању избегавало испуњење те обавезе све док опасност од које треба закључити осигурање није постала конкретна, положај тог лица морао би бити исти као и положај лица које осигурачу нуди закључење неког добровољног осигурања.

Према томе, проблем судбине осигурања од ризика који је у остварењу или чије остварење непосредно предстоји може се по правилу појавити само ако је осигурање од тог ризика добровољно а осигурач је дужан да прихвати уредну понуду за закључење осигурања. Пошто управо такав систем постоји код нас на основу Основног закона о осигуравајућим заводима и заједницама осигурања и Закона о обавезама осигурању имовине и лица, није чудно што су наши судови имали прилике да се изјашњавају о том проблему.

О питању судбине уговора о осигурању у случају кад је у тренутку његовог закључења ризик обухваћен осигурањем већ био у остварењу, мада штета још није наступила, изјаснио се Врховни суд Југославије у одлуци Рев 1474/64 од 24. децембра 1964. године (Збирка судских одлука, књ. IX, св. III, одл. бр. 339). У овом случају Врховни суд је потврдио да осигуравајући завод није био дужан да плати накнаду из осигурања за срушену кућу, пошто је осигураник у тренутку продужења уговора знао да терен на којем је кућа клизи, а то није пријавио осигурачу. У образложењу пресуде истиче се да се према нарави самог посла осигурања не може склопити ваљан посао осигурања ако догађај због кога се врши осигурање није неизвештан, него постоји и у часу самог склапања уговора о осигурању; по својој нарави посао осигурања је посао на срећу, тј. посао са ризиком који у часу осигурања мора да буде неизвештан. Мада је спор решен на основу општих правних правила осигурања о томе да је уговарач осигурања дужан да осигурачу пријави битне околности од значаја за оцену ризика, очигледно је да је значај ове пресуде шири. Очигледно је, наиме, да обавештавање осигуравајућег завода о овим околностима само онда има пуни значај ако завод има право да у случајевима кад је ризик већ у остварењу одбије да прихвати понуду за закључење уговора.

О питању закључења уговора о осигурању у случају кад остварење ризика непосредно предстоји, односно другим речима кад је опасност конкретна, изјаснио се Врховни привредни суд у пресуди о којој је управо реч. Карактеристично је да су и првостепени и Врховни привредни суд стали на становиште да се у таквим околностима од осигуравајућег завода не може захтевати да прихвати понуду за закључење осигурања. Ова су се два суда разишла у оцени да ли је у конкретном случају опасност била извесна или не, дакле у квалификацији одређеног чињеничног стања у коју се ми не можемо упуштати.

Несумњиво је да је овакав правни став правилан. Аргументи којима је Врховни привредни суд образложио тај став толико су јасни и убедљиви да се на њима није потребно поново задржавати, после оног што је већ изнето у уводу. Очигледно је, с обзиром на то да правне норме представљају један облик наградне над економским односима, да одредбу о томе да је осигуравајући завод дужан да прихвати понуду за закључење уговора о

осигурању не можемо применити ако би то у конкретном случају било економски посматрано неодрживо.

У вези с тим сматрамо да за нашу праксу осигурања може нарочито бити од интереса начин на који је суд довео у везу највишу стопу премије за осигурање од једног ризика, која је дата тарифом премија, са конкрет-ношћу опасности. За праксу ово повезивање може да буде користан инди-катор, у том смислу што треба сматрати да је опасност од које треба закључити осигурање постала конкретна, непосредна, поред осталог уколико су околности у вези с њом такве да их са становишта процене ризика треба сматрати лошијим од оних које су узете у обзир код одређивања највише премијске стопе у тарифи за осигурање од те опасности.

Још један елемент о којем треба водити рачуна приликом заузимања става о пресуди о којој је реч у овом приказу је савесност лица које жели да закључи осигурање у тренуцима кад ризик из апстрактног прелази у конкретни. Суд се на овом питању само узгред задржао у образложењу своје одлуке, али би тешко било претпоставити да је желео да га запостави приликом одлучивања.

Одговор на питање да ли је једно лице поступало савесно или не за-виси од околности сваког конкретног случаја. Међутим, кад је у питању понуда за закључење уговора о добровољном осигурању коју једно лице поднесе осигуравајућем заводу у тренутку кад непосредно прети остварење ризика од којег треба закључити осигурање, може се сматрати да је пону-дилац по правилу несавестан. У највећем броју случајева такво лице жели да шпекулише са осигурањем, а не да се на бази узајамности заштити од ризика који му прете. Зашто иначе раније, док је опасност била још ап-страктна, није понудио закључење уговора о осигурању? Разумљиво је да би представљало злоупотребу прописа нашег права о обавези осигурача да прихвати понуду за закључење уговора о осигурању ако би једно лице које је поступало несавесно, дакле противно правилима о понашању доброг домаћина привредника, захтевало од осигурача да у тренуцима постојања непосредне опасности прихвати понуду за закључење уговора о осигурању од те опасности.

5.— На основу изложеног може се закључити да се у нашем праву осигурања сматра да уговор о добровољном осигурању не може да буде закључен, због тога што је ризик који би требало обухватити осигурањем изврстан, у четири случаја, и то:

- а) ако се ризик остварио пре закључења уговора;
- б) ако не постоји могућност да се ризик оствари;
- в) ако је ризик у остварењу у тренутку закључења уговора, мада штета није наступила;
- г) ако остварење ризика према редовном току ствари непосредно предстоји, дакле ако је ризик од апстрактног постао конкретан.

Др Ивица Јанковец